

ارزیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران، و علوم پزشکی ایران (سالهای ۱۳۶۵-۱۳۷۳)*

طاهره علمی

دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران

چکیده

پژوهش حاضر به منظور ارزیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران صورت پذیرفت. اطلاعات از طریق توزیع پرسشنامه به ۲۶ نفر از مدرسان و مطالعه مستقیم ۱۵۸ پایان‌نامه در کتابخانه دانشکده‌ها گردآوری شد، سپس اطلاعات به دست آمده از جهات زیر مورد تجزیه و تحلیل کامل قرار گرفت: تعداد پایان‌نامه‌ها بر حسب زمینه موضوعی، و انطباق آن‌ها با گرایش‌های چهارگانه^۱ در هر یک از گروه‌های کتابداری؛ به کارگیری روش تحقیق در تهیه پایان‌نامه‌ها؛ میزان منابع مورد استفاده و تازگی آن‌ها؛ مرتبه علمی راهنمایان و مشاوران پایان‌نامه‌ها.

* این مقاله از پژوهشی تحت عنوان "ارزیابی وضعیت علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران" در شمار کارهای تحقیقات فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران استخراج شده است. مجری طرح: دکتر طاهره علمی، همکاران: دکتر مهرانگیز حریری و آقای علی سینایی

۱- گرایش‌های چهارگانه (آموزشگاهی، دانشگاهی، عمومی و اطلاع‌رسانی) پیش‌بینی شده در مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی ارشد (ناپیوسته) علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی مصوب شورای عالی برنامه ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی در سال ۱۳۶۵.

نتایج نشان داد ۱۳ درصد پایان نامه‌ها استاد راهنما در رشته کتابداری نداشته‌اند و منابع مورد استفاده قدیمی بوده است. پراکندگی موضوعی پایان نامه‌ها نیز نشان می‌دهد که انتخاب موضوع غالباً نه بر اساس نیاز و یا مسائل و مشکلات کتابداری و اطلاع‌رسانی کشور بوده، بلکه بر مبنای گرایش‌های ارائه شده در گروه‌ها و سلیقه‌ای است. رعایت روش تحقیق در پایان نامه‌های فارغ‌التحصیلان دانشگاه تربیت مدرس و علوم پزشکی ایران همواره مد نظر قرار گرفته است.

کلیدواژگان: پایان نامه، کتابداری، اطلاع‌رسانی.

مقدمه

علم کتابداری آنچه را ما از گذشته می‌دانیم و آنچه را در زمان حاضر از راه پژوهش به دست می‌آوریم حفظ و در مجموع به تکامل هر چه بیشتر دانش بشری کمک می‌کند. علم کتابداری با توجه به ماهیت و اهدافش در تامین نیازهای علمی و پژوهشی جامعه مشارکت فعالانه‌ای دارد.

در شرایط معاصر، علم کتابداری و اطلاع‌رسانی تحول و پیشرفت‌های بسیار کرده است تا آنجا که می‌توان رشته مزبور را به منزله رشته‌ای علمی - اجتماعی در طبقه علوم قرار داد. همچنین توسعه بیشتر آن همپای تکامل فن‌آوری در قرن بیست و یکم مسائل جدیدی را مطرح می‌کند که بر اهمیت آن می‌افزاید.

نظر به این‌که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی همانند یک سامانه و سازوکار انتشاراتی در جهت برآورد خواست‌های پژوهشگران حرکت می‌کنند، می‌توان تاکید کرد که نسل جدید کتابداران باید با یک برنامه مدون تعلیماتی به کسب دانش کتابداری بپردازد و با نظریه‌های علمی سایر رشته‌ها و نیز کاربرد ابزار پژوهشی جدید و ارتباط اطلاعاتی آن‌ها آشنایی کامل پیدا کنند.

در این زمینه مطالعه پایان نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌ها و ارزیابی عوامل بنیادی اجرای پایان نامه‌ها، از جمله سابقه تحصیلی مدرسان، زمینه موضوعی پایان نامه‌ها، کمیت و کیفیت پایان نامه‌ها، که دارای اهمیتی اساسی‌اند، ضروری به نظر می‌رسد. هدف پژوهش حاضر ارزیابی پایان نامه‌های

کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران در خلال سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۳ است. پژوهش حاضر درصدد است نکات قوت و ضعف پایان‌نامه‌ها را دریابد. بدین منظور تعداد پایان‌نامه‌ها در هر زمینه موضوعی، گرایش موضوعی رساله‌های هر گروه با توجه به گرایش‌های موجود در برنامه مصوب، به‌کارگیری روش تحقیق در میزان منابع مورد استفاده و تازگی منابع خارجی و مرتبه علمی راهنمایان و مشاوران پایان‌نامه‌های سه دانشگاه یاد شده بررسی می‌شود و با توجه به نکات یاد شده پیشنهادهایی جهت بهبود و تطبیق آن‌ها با نیازهای پژوهشی امروز جامعه ایران ارائه می‌دهد.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های انجام شده ایرانی در باره ارزیابی پایان‌نامه‌ها

اخوان مقدم (۱۳۷۰) در پژوهشی ۹۳۰ پایان‌نامه را تحت عواملی نظیر عنوان، موضوع، روش تدوین و تاریخ پایان‌نامه مورد بررسی قرار داد. نتایج پژوهش اخیر نشان می‌دهد که درصد موارد پژوهش در طی سال‌های ۵۶ - ۶۹ سیری صعودی داشته است. همچنین در بررسی مقایسه‌ای روش‌های تدوین پایان‌نامه‌ها نیز مشخص شد که در سال‌های ۵۶-۵۸ برتری با روش‌های ترجمه و گردآوری بوده، در سال‌های ۶۲ - ۶۶ نسبت مزبور از نظر دربرگیری پژوهش‌ها متعادل شده و در سال‌های ۶۷ - ۶۹ به حداکثر تعامل رسیده است.

زهرا و محمود ناصری (۱۳۷۰) طی پژوهشی دیدگاه‌های اساتید راهنما و نگارنده‌های پایان‌نامه‌ها و مشکلات و مسائل مربوط به نگارش و همچنین وضعیت ثبت پایان‌نامه‌ها را در کتابخانه‌ها مورد بررسی قرار دادند. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که فقط ۸ درصد از پایان‌نامه‌ها پژوهشی و بقیه گردآوری و ترجمه بوده‌اند. در رساله‌های نگارش یافته دانشجویان دوره‌های عمومی و تخصصی پزشکی نیز کمتر از ۲۰ درصد پژوهش دیده می‌شود.

حسن جاهد (۱۳۷۳) طی پژوهشی به تجزیه و تحلیل مأخذ مورد استفاده در پایان‌نامه‌های دوره دکتری عمومی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی شهید بهشتی در سال‌های ۱۳۶۸ - ۱۳۷۲ پرداخت. بنابر نتایج، از میان ۳۲۱

عنوان پایان نامه مورد بررسی ۵۶/۳۸ درصد ترجمه و گردآوری، ۲۰ درصد ترجمه و پژوهش و ۱۳/۷ درصد پژوهش و ۲ عنوان پایان نامه نیز تألیف بودند.

غلامرضا فدایی عراقی (۱۳۷۴) در مقاله ای ضمن تشریح اهمیت و اهداف پایان نامه‌ها، نحوه انتخاب موضوع پایان‌نامه‌ها و ویژگی‌های یک پایان‌نامه خوب را یادآور می‌شود. او می‌گوید موضوع انتخابی باید در ارتباط مستقیم با رشته و گرایش تحصیلی دانشجو باشد. او استادان راهنما و کمیته تحصیلات تکمیلی را نیز موظف می‌داند که با بررسی‌های قبلی، دیدگاه‌های روشنی فرا راه دانشجو قرار دهند. سازمان‌های علمی، پژوهشی و کاربردی نیازمند نتایج پژوهش‌ها نیز بایست فهرست زمینه‌های مورد نیاز خود را در اختیار دانشگاه‌ها و گروه‌های آموزشی قرار دهند تا دانشجویان و استادان با انتخاب موضوع پایان‌نامه خود از میان آن فهرست به نیاز سازمان‌ها نیز پاسخ دهند.

معصومه کربلا آقایی کامران (۱۳۷۵) در پژوهشی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران در سال ۱۳۷۴ تا ۱۳۶۶ را با استانداردهای بین‌المللی ایزو موجود مقایسه کرد. او نتیجه می‌گیرد که در سال ۱۳۷۲ بیش از سال‌های دیگر استانداردهای ایزو در تدوین رساله رعایت شده‌اند. او مشخص می‌کند که از میان حوزه‌های مطرح در پایان‌نامه نویسی، حوزه‌های "عنوان" و "ترکیب بندی بدنه اصلی" و "فهرست مندرجات" بیش از سایر حوزه‌ها، استانداردهای ایزو را رعایت کرده‌اند. او در نتیجه‌گیری پیشنهاد می‌کند که روش‌های واحدی همسو با استانداردهای بین‌المللی و مطابق با نیازهای ملی تدوین و تصویب و رعایت آن برای کلیه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی الزامی شود.

پژوهش‌های بین‌المللی درباره ارزیابی پایان‌نامه‌ها

دوبیانی^۱ (۱۹۹۳) ۴۰۸۹ استناد را در ۲۸ پایان‌نامه فوق‌لیسانس کتابداری و علوم اطلاعات ارائه شده در دانشکده علوم انسانی و هنر دانشگاه پادشاه عبدالعزیز در جده طی سال‌های ۷۹ - ۱۹۸۹ مورد بررسی قرار داد. پژوهشگر ضمن تمرکز بر عوامل و فرم کتاب‌شناختی انتشارات و فرم تألیفات، نوع زبان و محل انتشارات به تحلیل کمی و

کیفی کتاب‌سنجی نیز پرداخته است. یافته‌های دویبانی نشان داد که دانشجویان در پایان نامه خود به کتاب بیشتر از سایر انتشارات استناد کرده‌اند و منابع و مأخذ مورد استفاده نیز در شمار جدیدترین‌ها نبوده‌اند.

ابوبکر^۱ (۱۹۹۵) طی پژوهشی تناسب کاربرد فنون را در پایان‌نامه‌های فوق لیسانس کتابداری و علوم اطلاعات دانشگاه بایرو^۲ نیجریه در سال‌های ۱۹۸۰ - ۱۹۹۰ مورد بررسی قرار داد. او ضمن تشریح روش‌های به‌کار گرفته شده در پژوهش و بررسی‌های تاریخی و تجربی به یافته‌های پژوهشی اشاره می‌کند که اکثریت دانشجویان مزبور از روش‌های ارزیابی در پایان‌نامه‌های خود استفاده کرده‌اند و فقط تعدادشمار از آنان روش‌های تجربی را در پایان‌نامه‌های خود به‌کار گرفته‌اند. او همچنین در نتیجه‌گیری پیشنهادهایی را برای توسعه‌های پژوهش در مدارس کتابداری نیجریه یادآور شده است. کوربان اوگلو^۳ (۱۹۹۶) در پژوهشی، روش‌های پژوهش به‌کار گرفته شده را در پایان‌نامه‌های کتابداری و علوم اطلاعات مطالعه کرد. او ضمن ارائه پیشینه پژوهش و ارزیابی یافته‌های آن اشاره می‌کند که یافته‌ها بیانگر تغییراتی در روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های علوم کتابداری است. اوگلو در نتیجه‌گیری ضمن اشاره به علت تفاوت‌های زیادی که بین پایان‌نامه‌های دیسپلین‌های مشابه وجود دارد، بررسی جداگانه‌ای را برای پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و پایان‌نامه‌های علوم اطلاعات پیشنهاد می‌دهد.

موموه^۴ (۱۹۹۶) ۱۱۱ پایان‌نامه پذیرفته شده دوره‌های تخصصی کتابداری، آرشیو و اطلاعات دانشگاه احمدبلو^۵ نیجریه را بین سال‌های ۱۹۷۷ - ۱۹۹۲ براساس، سال دریافت و درجه مدرک اعطا شده، موضوع، نوع کتابخانه و محدوده جغرافیایی آن مورد بررسی قرار داد. بالاترین تعداد پایان‌نامه‌های ارائه شده به سال ۱۹۹۱ متعلق بود. ضمن این‌که ۱۰۸ پایان‌نامه فوق لیسانس کتابداری (۹۷/۲۹ درصد) و ۳ پایان‌نامه دکتری (۲/۷۱ درصد) نیز پذیرفته شده بودند. بیشترین موضوعات انتخاب شده، متمرکز بر کتابخانه‌ها و مطالعه‌کنندگان بود و در میان آن‌ها کتابخانه‌های دانشگاهی نیز بیشتر مورد

1-Abubakar

2. Bayero

3-Kurbanoglu

4-Mommoh

5. Ahmadubello

بحث قرار گرفته بودند. موموه پیشنهاد می‌دهد که باید پژوهش دربارهٔ موضوعات جدید و بکر صورت گیرد.

هان‌گودی^۱ (۱۹۹۷)، در پژوهشی رسالات دوره‌های تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه EOTVOS مجارستان را در سال‌های ۱۹۸۷ - ۱۹۹۶ مورد بررسی قرار داد. او ضمن تحلیل بنیادی پایان‌نامه‌ها اشاره می‌کند که ۷۴ درصد دانشجویان مزبور پایان‌نامه‌های خود را در زمینه‌های تاریخی نوشته‌اند. در میان دانشجویان رشته علوم اطلاعات نیز موضوعات متداول انتخاب شده برای پایان‌نامه‌ها مربوط به شبکه‌های کامپیوتر، توصیف عملیات و کارآیی آن‌ها و دیسک‌های فشرده نوری بوده است.

بررسی نوشته‌ها و مقالات منتشر شده داخل و خارج کشور نشان می‌دهد که تاکنون پژوهش کامل و جامعی در ارزیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌طریقی که در پژوهش حاضر مورد بحث و تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت، در ایران و یا در سایر کشورهای جهان انجام نشده است. این هدف است که پژوهش حاضر از خلال چند پرسش اساسی به آن پرداخته است:

- ۱- پراکندگی موضوعی پایان‌نامه‌های فارغ‌التحصیلان چگونه است؟
- ۲- تا چه حد از روش پژوهش علمی در پایان‌نامه‌ها استفاده شده است؟
- ۳- چه میزان از مأخذ استفاده شده در پایان‌نامه‌ها جدید است؟
- ۴- در راهنمایی پایان‌نامه‌ها تا چه حد از مدرسان سایر رشته‌ها استفاده شده است و وضعیت مدرسان از نظر سوابق آموزشی چگونه است؟

روش

چون هدف این پژوهش ارزیابی وضعیت علمی پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی ارشد در سه دانشگاه تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران است، جهت ترسیم وضعیت این مقطع از روش توصیفی استفاده شد. سعی شد ابتدا پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد ارائه شده در تولید اطلاعات مشخص شوند و سپس سوابق آموزشی مدرسان این مقطع نیز توصیف شود.

جامعه و نمونه پژوهش

نظر به این‌که پژوهش حاضر در سال ۱۳۷۳ شروع شد و در آن زمان تنها سه دانشگاه تربیت مدرس، تهران و علوم پزشکی ایران مجری برنامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی بودند، لذا نمونه مورد پژوهش به کلیه پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و اساتید راهنما و مشاور آنان در این سه دانشگاه محدود شد.

ابزار

برای گردآوری اطلاعات در مورد پایان‌نامه‌های دانشجویان به کتابخانه دانشکده‌ها مراجعه مستقیم شد و با بررسی و مطالعه یکایک ۱۵۸ پایان‌نامه موجود، اطلاعات مورد نظر استخراج و در برگه‌های اطلاعاتی ثبت شد. برای مقوله بندی پایان‌نامه‌ها، تقسیم بندی موضوعی چکیده نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی (LISA)، تقسیمات کتابداری و اطلاع‌رسانی در رده بندی دیویی و کنگره بررسی شد و با استفاده از این منابع و با توجه به سرفصل دروس برنامه مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی فهرستی مشتمل بر پانزده موضوع تهیه شد.^۱ این فهرست ملاک دسته بندی پایان‌نامه‌ها قرار گرفت. آنچه خارج از حیطه کتابداری و اطلاع‌رسانی بود در موضوع متفرقه جا گرفت. در مورد مدرسان گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی از پرسشنامه استفاده شد. تعداد ۲۶ پرسشنامه بین مدرسان توزیع شد (طبق نمونه پیوست که بخشی از اطلاعات آن در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است) از ده نفر مدرسان دانشگاه تهران ۳ نفر پاسخی به پرسشنامه ندادند. در دانشگاه تربیت مدرس ۵ نفر از مدرسان به دلیل آن‌که رشته تحصیلی‌شان غیر کتابداری بود از مطالعه خارج شدند، چون هدف توانایی اعضای گروه‌های کتابداری بود و احتمال می‌رفت اطلاعات مربوط به آن‌ها، در بسیاری از موارد نتایج را مخدوش سازد. لذا جامعه مورد بررسی به ۱۸ نفر از مدرسان سه گروه محدود شد.

۱- آرشیو، آموزش کتابداری، ادبیات کودکان و نوجوانان، تکنولوژی اطلاعات، چاپ و نشر، خدمات، ذخیره و بازیابی اطلاعات، سازماندهی، کلیات، مبانی و روش‌های پژوهش، متفرقه، مجموعه سازی، مدیریت، مراکز ملی و بین‌المللی اطلاعات، مرجع، مواد سمعی و بصری.

یافته‌ها

در مجموع ۱۵۸ پایان‌نامه فارغ‌التحصیلان سه گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس، علوم پزشکی ایران از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۳ از جهات زیر مورد بررسی قرار گرفت:

۱- چگونگی پراکندگی موضوعی پایان‌نامه‌ها

در دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران بیشترین گرایش به سازماندهی بوده است و نزدیک به ۳۰ درصد از پایان‌نامه‌های این گروه به علت بحث در کلیات و یا موضوع‌های خارج از حیطه کتابداری و اطلاع‌رسانی به ترتیب در کلیات و متفرقه قرار گرفت. با توجه به موضوع‌های ۸۷ پایان‌نامه ارائه شده این گروه، زمینه آموزش کتابداری، مبانی و روش‌های پژوهش کاملاً خالی است و سهم ذخیره و بازیابی اطلاعات و مجموعه سازی نیز بسیار ناچیز است.

در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس بیشترین گرایش به تکنولوژی اطلاعات و مجموعه سازی بوده است. به لحاظ محدود بودن تعداد پایان‌نامه‌ها (۱۵ پایان‌نامه در کل) مشاهده می‌شود که زمینه‌های موضوعی بیشتری خالی است از جمله سازماندهی، چاپ و نشر، مدیریت، مراکز ملی و بین‌المللی اطلاع‌رسانی و مبانی و روش‌های پژوهش؛ ضمناً ادبیات کودکان و نوجوانان به دلیل انتخاب گرایش‌های کتابخانه‌های دانشگاهی و اطلاع‌رسانی توسط دانشجویان، مورد علاقه و نظر آنان نبوده و این زمینه نیز خالی از رساله است.

در دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی ایران بیشترین گرایش به موضع مرجع بوده است. تمرکز روی موضوع مجموعه سازی نیز قابل تأمل است. در این گروه هم، جای موضوع‌هایی نظیر مبانی و روش‌های پژوهش، خدمات، مراکز ملی و بین‌المللی اطلاع‌رسانی خالی است. با توجه به تأکید این گروه بر اطلاع‌رسانی، طبعاً مباحثی چون ادبیات کودکان و نوجوانان و آرشیو مورد علاقه دانشجویان نبوده است. جدول ۱ توزیع این پایان‌نامه‌ها را بر حسب گروه و زمینه موضوعی نشان می‌دهد.

جدول ۱. توزیع فراوانی پایان‌نامه‌های سه‌گروه کتابداری از ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۳ بر حسب
زمینه موضوعی

موضوع	دانشکده		دانشکده علوم		دانشکده مدیریت		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
آرشیو	-	-	۶/۷	۱	-	-	۰/۶
آموزش کتابداری	-	-	۶/۷	۱	۵/۳۵	۴	۲/۵
ادبیات کودکان و نوجوانان	۳	۳/۵	-	-	-	۳	۱/۹
تکنولوژی اطلاعات	۶	۶/۹	۲۰	۳	۵/۳۵	۱۲	۷/۶
چاپ و نشر	۴	۴/۶	-	-	۵/۳۵	۷	۴/۴
خدمات	۱۱	۱۲/۶	۶/۷	۱	-	۱۲	۷/۶
ذخیره و بازیابی اطلاعات	۱	۱/۱	۱۳/۳	۲	۱/۸	۴	۲/۵
سازماندهی	۱۴	۱۶/۱	-	-	۳/۶	۱۶	۱۰/۱
کلیات	۱۳	۱۴/۹	۶/۷	۱	۵/۳۵	۱۷	۱۰/۸
مبانی و روش‌های پژوهش	-	-	-	-	-	-	-
متفرقه	۱۲	۱۳/۸	۶/۷	۱	۳/۶	۱۵	۹/۵
مجموعه‌سازی	۱	۱/۱	۲۰	۳	۲۳/۲	۱۷	۱۰/۸
مدیریت	۸	۹/۲	-	-	۸/۹	۱۳	۸/۳
مراکز ملی و بین‌المللی اطلاعات	۶	۶/۹	-	-	-	۶	۳/۸
مرجع	۵	۵/۸	۱۳/۳	۲	۳۵/۷	۲۷	۱۷/۱
مواد سمعی و بصری	۳	۳/۵	-	-	۱/۸	۴	۲/۵
جمع	۸۷	۱۰۰	۱۵	۱۰۰	۵۶	۱۵۸	۱۰۰

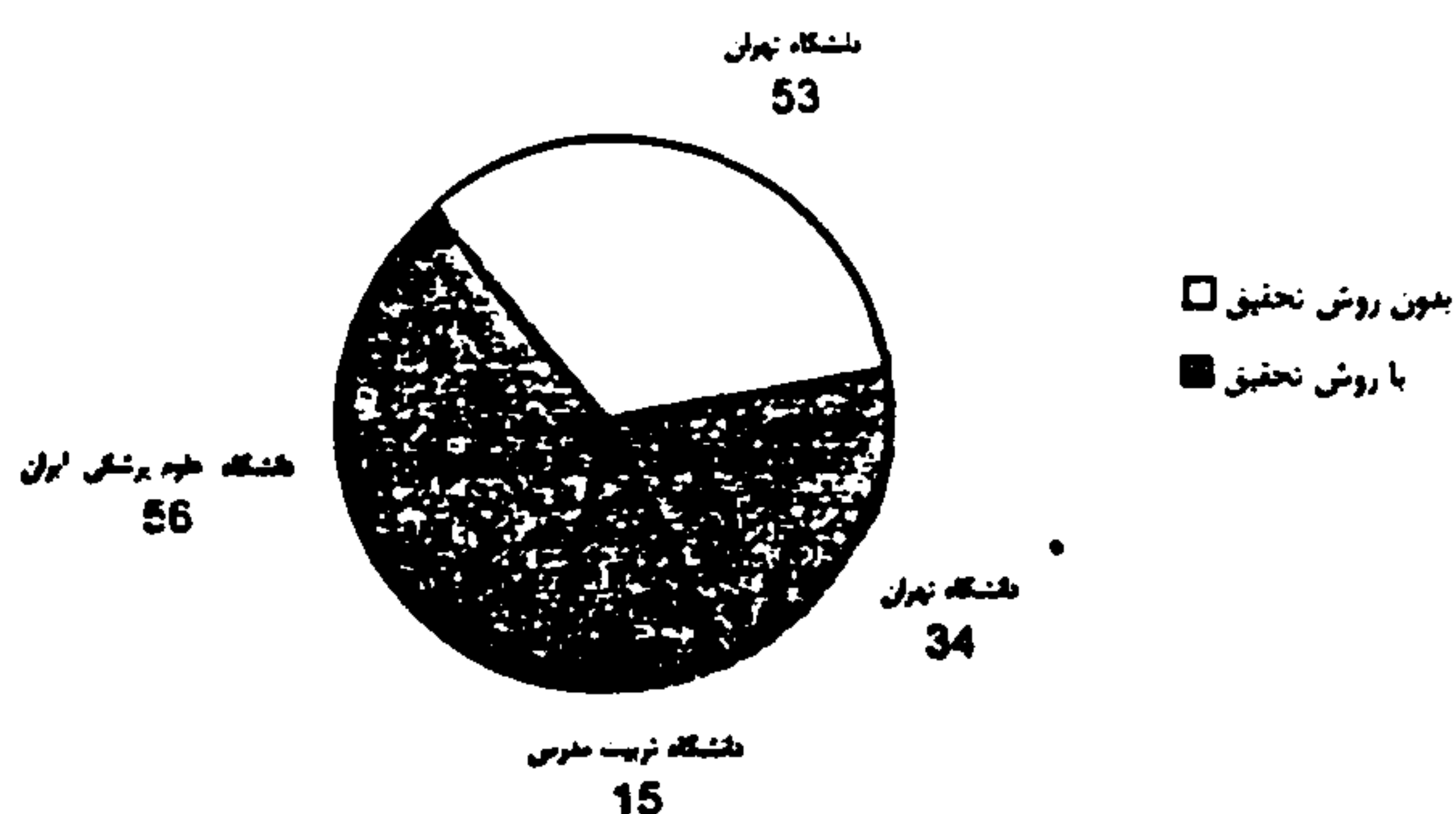
جدول ۲ پراکندگی پایان‌نامه‌ها را در سال‌های موردبررسی به تفکیک موضوع و گروه آموزشی نشان می‌دهد. گرچه تعداد پایان‌نامه‌های هر گروه در سال محدود است، وجود تمرکزهای موضوعی خاص در هر سال و هر گروه به خوبی مشهود است. به نظر می‌رسد این تمرکزها در دانشگاه تربیت مدرس کمتر از دو دانشگاه دیگر است.

۲- رعایت روش پژوهش

نمودار ۱- وضعیت پایان‌نامه‌های سه گروه کتابداری دانشگاه‌های مورد بررسی از نظر رعایت روش تحقیق

نمودار ۱ کاربرد روش تحقیق را در پایان‌نامه‌های هر سه گروه نشان می‌دهد. بر اساس این اطلاعات، در مجموع ۳۳ درصد از پایان‌نامه‌ها فاقد روش تحقیق هستند. نمودار ۲ این مطلب را به تفکیک گروه‌های آموزشی نشان می‌دهد. با توجه به نمودار اخیر، ۳۹ درصد از پایان‌نامه‌های دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی ایران از روش پژوهش استفاده کرده‌اند؛ در حالی که فقط در ۳۹ درصد از پایان‌نامه‌های دانشگاه تهران روش پژوهش رعایت شده است.

نمودار ۲- وضعیت پایان‌نامه‌های سه گروه کتابداری مورد بررسی از لحاظ میزان رعایت روش تحقیق به تفکیک گروه‌ها

۳- منابع مورد استفاده و تازگی آنها

در مورد استناد پایان‌نامه‌ها به منابع فارسی و لاتین و میزان جدید بودن منابع خارجی در هر گروه و پایان‌نامه‌هایی که فاقد منبع و مأخذ بوده‌اند، نتایج نشان می‌دهد نزدیک به ۹۴ درصد پایان‌نامه‌ها دارای منابع فارسی است که به دلیل محدود بودن منابع فارسی، از بررسی میزان تازگی یا کهنگی آنها صرف‌نظر شد. در مورد میزان تازگی منابع لاتین ملاک‌های زیر مد نظر قرار گرفت:

- چنانچه پنجاه درصد منابع مورد استفاده در پایان‌نامه مربوط به پنج سال اخیر (نسبت به تاریخ دفاع پایان‌نامه) بود در درجه الف قرار گرفت.
- چنانچه بین ۲۵ تا ۴۹ درصد منابع مربوط به پنج سال گذشته بود در درجه ب قرار گرفت.
- چنانچه کمتر از ۲۵ درصد منابع مربوط به پنج سال گذشته بود، درجه ج شناخته شد.

بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۳، حدود ۷۸ درصد پایان‌نامه‌ها دارای منابع لاتین هستند. از این میزان در ۵/۵۶ درصد آنها بیش از سه چهارم منابع کهنه است و تنها در ۵/۱۸ درصد از پایان‌نامه‌ها بیش از نیمی از منابع جدید و مربوط به پنج سال قبل از تاریخ دفاع پایان‌نامه می‌باشد.

از پایان‌نامه‌هایی که بیش از پنجاه درصد منابع آن جدید است تنها ۵ مورد مربوط به دانشگاه تهران است و این تعداد برابر ۹ درصد از پایان‌نامه‌هایی است که حاوی استناد به منابع خارجی هستند. این رقم در مورد دانشگاه تربیت مدرس به ۳۸ درصد و برای دانشگاه علوم پزشکی ایران به ۲۴ درصد می‌رسد.

بیشترین تعداد پایان‌نامه‌هایی که مأخذ آنها از درجه "ج" می‌باشد (۷۳ درصد) متعلق به دانشگاه تهران است. پس از آن به ترتیب دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی با حدود ۴۴ درصد و تربیت مدرس با حدود ۳۸ درصد قرار گرفته‌اند.

به طور کلی، در ۷/۳۵ درصد از پایان‌نامه‌های گروه کتابداری دانشگاه تهران، ۴/۱۳ درصد پایان‌نامه‌های گروه کتابداری دانشگاه تربیت مدرس، و تنها در ۸/۱ درصد از پایان‌نامه‌های گروه کتابداری دانشگاه علوم پزشکی ایران از هیچ‌گونه منبع خارجی، اعم از جدید یا قدیم، بهره‌گیری نشده است.

جدول ۳ منعکس‌کننده وضعیت منابع استفاده شده در پایان‌نامه‌های سه گروه مورد بررسی است. با توجه به آمار به دست آمده ۷ مورد از ۱۵۸ پایان‌نامه (۴/۴ درصد) فاقد منبع است.

جدول ۳. منابع استفاده شده در پایان‌نامه‌ها برحسب درجه‌بندی و نوع، سال و گروه آموزشی

سال	دانشگاه	نوع منابع		فارسی	لاتین	فاقد منبع		
		کل	درجه الف			درجه ب	درجه ج	
۱۳۶۵	تهران	۴	۳	-	-	۳	-	-
۱۳۶۶	تهران	۲۳	۱۵	۱	۱	۱۳	۱	۱
۱۳۶۷	تهران	۲	۱	-	-	۱	-	-
۱۳۶۸	تهران	۳	۳	-	-	۳	-	۱
۱۳۶۹	تهران	۱۲	۱۰	۱	۱	۸	-	-
۱۳۷۰	تهران	۱۲	۷	-	-	۴	۳	۳
	تربیت مدرس	۲	۲	۲	۲	-	-	-
۱۳۷۱	تهران	۴	۳	-	-	۲	۱	-
	علوم پزشکی	۱۲	۱۳	-	-	۵	۸	-
	تربیت مدرس	۲	۳	۲	۲	۱	-	-
۱۳۷۲	تهران	۱۱	۷	۱	۱	۴	۲	-
	علوم پزشکی	۲۲	۲۲	۵	۵	۱۱	۶	-
	تربیت مدرس	۳	۳	-	-	۱	۲	-
۱۳۷۳	تهران	۹	۷	۲	۲	۳	۲	۱
	علوم پزشکی	۲۰	۲۰	۸	۸	۸	۴	۱
	تربیت مدرس	۷	۵	۱	۱	۳	۱	-
	جمع	۱۴۸	۱۲۴	۲۳	۲۳	۷۰	۳۱	۷

۴- راهنمایان و مشاوران پایان‌نامه‌ها

از ۱۵۸ پایان‌نامه ارائه شده به سه گروه ۲۰ پایان‌نامه (نزدیک به ۱۳ درصد) راهنمای متخصص نداشته‌اند. از این تعداد ۹ مورد مربوط به دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی در دانشگاه علوم پزشکی است (۱۶ درصد نسبت به کل پایان‌نامه‌های این دانشکده) و ۱۱ مورد مربوط به دانشگاه تهران است (نزدیک به ۱۳ درصد نسبت به کل پایان‌نامه‌های این دانشگاه). در مورد اخیر ۶ پایان‌نامه حتی فاقد مشاور کتابدار یا موضوعی است. تنها در گروه کتابداری دانشگاه تربیت مدرس است که همه اساتید راهنما متخصص کتابداری و اطلاع‌رسانی یا موضوعی هستند. آمار مندرج در جدول ۴ گویای آن است که راهنمایی نزدیک به ۲۰ درصد از پایان‌نامه را مربیان به عهده داشته‌اند. بخش اعظم این پایان‌نامه‌ها (۲۷ مورد) متعلق به دانشگاه تهران و تنها یک مورد مربوط به دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی است و این در حالی است که طبق آیین‌نامه‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی و نیز آیین‌نامه‌های گذشته، مربیان مجاز به راهنمایی پایان‌نامه نبوده‌اند.

بررسی مرتبه علمی مدرسان در امر راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه‌های دانشجویان کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی در جدول ۴ منعکس شده است.

جدول ۴. تعداد مدرسان گروه‌های کتابداری دانشگاه‌های مورد بررسی در راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه بر حسب مرتبه علمی

مرتبه علمی	راهنمایی		مشاوره	
	تعداد راهنماها	تعداد پایان‌نامه‌ها	تعداد مشاورها	تعداد پایان‌نامه‌ها درصد
مربی	۴	۲۸	۸	۷۳ / ۶۰
استادیار	۴	۶۷	۴	۲۶ / ۲۱
دانشیار	۳	۴۷	۳	۲۲ / ۱۸
کل	۱۱	۱۴۲	۱۵	۱۲۱ / ۱۰۰

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اصولاً "تدوین صحیح و مطلوب پایان‌نامه‌ها تابع کیفیت علمی و کمیت افراد گروه آموزشی و امکانات پژوهشی آن است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در پراکندگی موضوعی پایان‌نامه‌های دانشجویان این سه گروه انتخاب موضوع‌ها غالباً بر اساس نیاز با مسائل و مشکلات کتابداری و اطلاع‌رسانی کشور نیست و بر مبنای گرایش‌های ارائه شده در گروه‌ها نیز قرار ندارد، بلکه بیشتر بر معیارهای دیگری از جمله معیارهای سلیقه‌ای استوار است. این امر را می‌توان در تعداد قابل توجه پایان‌نامه‌ها می‌بینیم که به بحث در باره کلیات با موضوع‌های خارج از حیطه کتابداری پرداخته‌اند نیز مشاهده کرد. حتی در برخی موارد که تعداد پایان‌نامه‌های یکسال از انگشتان یک دست هم تجاوز نکرده باز هم تمرکز روی یک موضوع خاص به خوبی آشکار است. این عدم دربرگیری مسائل علمی مورد نظر و توازن در پرداختن به مباحث و مسائل کتابداری و اطلاع‌رسانی تأثیر خود را در تولید اطلاعات توسط فارغ‌التحصیلان این رشته برجا گذاشته است.

در برنامه‌های مصوب گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی شورای عالی برنامه‌ریزی دروس روش تحقیق و سمینار تحقیق برای این منظور آورده شده که دانشجویان با روش علمی آن آشنا شوند و نحوه انجام پژوهش را بیاموزند. با اتکا به این دروس از دانشجویان انتظار می‌رود که در تهیه پایان‌نامه خود از این آموخته‌ها بهره‌گیری کرده و کاری پژوهشی ارائه دهند.

رساله‌های فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های تربیت مدرس و علوم پزشکی ایران نشان می‌دهد که رعایت روش تحقیق همواره مد نظر گروه بوده است، در حالی که دانشگاه تهران در بیش از ۶۰ درصد موارد به ظاهر رعایت این اصل مهم را ضروری ندانسته و رسالاتی را پذیرفته است که در آن‌ها اثری از روش تحقیق نیست!

از لحاظ استناد پایان‌نامه‌ها به مأخذ، رسالات دانشگاه تربیت مدرس و علوم پزشکی ایران از وضعیت بهتری، در مقایسه با دانشگاه تهران، برخوردار است، به صورتی که رسالات دانشگاه تربیت مدرس بیش از علوم پزشکی ایران و پایان‌نامه‌های دانشگاه علوم پزشکی ایران بیشتر از دانشگاه تهران از مأخذ جدید استفاده کرده‌اند. همان‌طور که در تجزیه و تحلیل اشاره شد، در بین پایان‌نامه‌ها حتی مواردی دیده می‌شود که فاقد

هر گونه منبع و مأخذی است، این نکته از نظر اصول و شرایط تحقیق بسیار قابل تأمل است. علت استفاده از منابعی که بیشتر قدیمی است یا عدم استفاده از منابع خارجی جدید و مرتبط با موضوع پایان‌نامه‌ها را باید در مسائل مختلفی از جمله انتخاب موضوع پژوهش، نبود یا کمبود منابع جدید، به ویژه نشریات ادواری تخصصی در کتابخانه‌های گروه‌ها، جستجوی ناکافی دانشجویان، دسترسی نداشتن به پایگاه‌های اطلاعاتی لازم، کم‌اعتنایی اساتید راهنما و مشاور به مأخذ و کم‌توجهی آنان به نقش حیاتی منابع در امر پژوهش جستجو کرد.

در مورد راهنمایی پایان‌نامه‌ها نیز همان‌طور که مشاهده می‌شود ۱۳ درصد از پایان‌نامه‌ها راهنمای متخصص موضوعی نداشته است. این امر شاید به دلیل ضعف گروه‌های کتابداری از لحاظ نیروی متخصص برای راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه‌ها و یا نادیده گرفتن نقش متخصص کتابداری در هدایت صحیح پژوهش این رشته است. لازم به یادآوری است که پاسخ ناقص برخی از مدرسان و در برخی موارد بدون پاسخ گذاشتن بعضی از پرسش‌ها و نیز پاسخ ندادن سه نفر از مدرسان از محدودیت‌های این پژوهش به‌شمار می‌رود.

برای بهبود کیفی و رفع نارسایی‌های علمی در تدوین پایان‌نامه‌ها با بررسی نتایج حاصل پیشنهاد می‌شود:

(۱) چون دوره کارشناسی ارشد یک مقطع آموزشی تکمیلی است، گروه‌های آموزشی در پذیرش پایان‌نامه‌ها باید به هماهنگی موضوع انتخابی با گرایش مورد تدریس بیشتر توجه کنند.

(۲) شایسته است گروه‌های آموزشی در روال برنامه‌های خود از لحاظ مباحثی که برای پایان‌نامه‌ها ارائه می‌شود تجدید نظر کنند، و مباحث علمی مورد نیاز جامعه را مرتبط با رشته مربوط در نظر گیرند و تنوع لازم را در آن‌ها ایجاد کنند.

(۳) پایان‌نامه‌ها باید با توجه به ضوابط روش تحقیق تدوین شود و مورد سنجش و ارزیابی دقیق قرار گیرند.

(۴) مسئولیت راهنمایی پایان‌نامه‌ها باید توسط کادر آموزشی مجرب و سابقه دار پذیرفته شود، تا دانشجو بتواند از تجارب و دانش تخصصی استاد ضمن پی‌گیری و کنجکاوی بهره‌مند شود.

مأخذ

Reference

- اخوان مقدم، جمال. (۱۳۷۰). بررسی پایان نامه ها و نگاهی به روال پایان نامه نویسی توسط دانشجویان دوره دکترای عمومی پزشکی ۱۳۶۹ - ۱۳۶۵. پایان نامه دکترای پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران تبریز.
- جاهد، حسن. (۱۳۷۳). تحلیل استنادی مأخذ پایان نامه های دوره دکتری عمومی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی در سال های ۷۲ - ۶۸. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی و خدمات درمانی ایران، تهران.
- فدایی عراقی، غلامرضا. (۱۳۷۴). تحلیلی بر روش‌های تهیه پایان نامه های دوره کارشناسی ارشد و دکتری. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۹ (بهار): ۷۵ - ۸۰.
- کربلا آقایی کامران، معصومه (۱۳۷۵). مطالعه میزان استانداردهای بین المللی ایزو (ISO) در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران در سالهای ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۴. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- ناصری، زهرا و محمود ناصری. (۱۳۷۰). اصول واهداف رساله نویسی در دنیای پزشکی. پایان نامه دکترای پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

Abubakar. T (1995) "A Study of the Application of Appropriate Research Techniques in Master's theses and Dissertations in Library and Information Science: A case Study". Proceedings of the 7th National Conference of the Nigerian Conference of the Nigerian Association of Library and Information Education Eurcators (NALISE), 29 Jun- 1 Jul 1994, Department of Library Science, Bayero University, Kano, Nigeria, 1995, 70 -5.

Dubiani, Aysha. (1993). *Citation Analysis of Master Degree Theses in the Field of Library and Information Science Accepted by Saudi Universities Between 1979 and 1989*. Dissertation. Faculty of Arts and Humanities King Abdul Aziz University.

Hangodi, A. (1997) "An overview of the theses Prepared Between 1987-1996 in Postgraduate Training". *Konyvtari Figyelo*, 43(1)P.43-52.

Kurbanoglu, S.S (1996) "Research Methods Used in Library and Information Science theses: An Evaluation". *Turkish Librarianship*, 10 (4), P.350-9.

Mommoh. O.M. (1996) "Analysis of Post-Graduate theses in Library. Archival and Information". *Library Focus*, 13 & 14, P. 105-115.

Yontar, AYSFL and Mesut Yalvas. (2000) "Problems of Library of Information Science Research in Turkey: A Content Analysis of Journal Articles 1952-1994" *IFLA Journal* 26 (1), 39-51.

پیوست

پرسشنامه مربوط به مدرسین رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی

همکار گرامی ...

باسلام - پرسشنامه پیوست، بخشی از پژوهش در رابطه با وضعیت علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است و هدف آن مطالعه وضعیت علمی رشته مزبور میباشد. پژوهشگر امیدوار است با یاری و همکاری شما بتواند زیر بنای ذی‌قیمتی برای بهسازی وضعیت علمی رشته مزبور فراهم کند. بذل توجهات جنابعالی در تکمیل نمودن پرسشنامه موجب سپاس خواهد شد.

باتشکر از همکاری شما

نام و نام خانوادگی: سن:

جنس: مرد زن تحصیلات لیسانس فوق لیسانس دکتری
 سایر (لطفاً نام ببرید)
تاریخ خاتمه تحصیل:

نوع تخصص: کتابداری و اطلاع‌رسانی کامپیوتر آمار سایر
(لطفاً نام ببرید)

آشنایی با زبانهای خارجی: انگلیسی خوب متوسط ضعیف
فرانسه خوب متوسط ضعیف
آلمانی خوب متوسط ضعیف

وضعیت استخدامی: رسمی آزمایشی □ رسمی قطعی □ قراردادی □ حق‌التدریسی □
سایر □ لطفاً توضیح دهید)

رتبه علمی: مربی □ استادیار □ دانشیار □ استاد □ سایر □ (لطفاً ذکر کنید)

سابقه تدریس: مدت مقطع تحصیلی محل

دروسی که در مقطع کارشناسی ارشد تدریس کرده‌اید و تعداد دفعات تدریس هر درس
(در صورت لزوم از برگه سفید استفاده فرمایید).

تعداد پایان‌نامه‌هایی که هدایت کرده‌اید: بعنوان استاد □ راهنما □ بعنوان استادمشاور □

تعداد کتابهایی که تألیف یا ترجمه کرده‌اید: تألیف □ ترجمه □
(لطفاً مشخصات آنها را ضمیمه فرمایید)

تعداد مقالات در نشریات داخلی و خارجی: نشریات داخلی □ نشریات خارجی □
(لطفاً مشخصات آنها را ضمیمه فرمایید)

تعداد پروژه‌های تحقیقاتی که به عنوان مجری اصلی یا همکار اصلی در آن مشارکت
داشته‌اید: